

Cheney - Oregon

9147925

f-70

1914

9(47925)

Р-70

5 OCT 2011

ՍԱՀԱԿ ԵՒ ՄԵՍՐՈՊ

ՀԱՅ ՄՏՔԻ ԼՈՒՍԱԽՈՐԻԶՆԵՐԸ

— Գ Ր Ե Ց —

Վ. Մ. ՔԻՒՐՔՃԵԱՆ

Գի՛ն 15 սկևք

Ամբողջ հասոյքը կը վերադառնայ

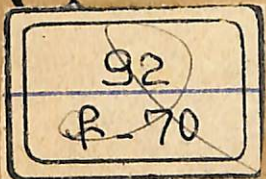
ԱՄԵՐԻԿԱ ՀԱՅ ՅՈՐԵԼԵՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻՆ

ՊՈՍԹՈՆ

— ՏՊԱՐԱՆ «ԱԶԳՅԻ» —

1914

ՅՈՒՆԵՍԿՈՒԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

ի նպաստ

«ՍԱՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ» ԱՐՀԵՍՏԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՎԱՐՃԱՐԱՆԻՆ
որ պիտի հիմնուի Հայաստանի մէջ

Համազգային Մեծ Թոքեղեանի Ս. Էջմիածնի
Յանձնաժողովին տօնակատարութեան Ծրագիրը
որ կազմուած էր «յատուկ Ս. Էջմիածնին երթա-
կայ Հաստատութեանց Համար», կը վերջանար այս
տողերով, — «Միւս բոլոր Հաստատութիւններէ
խնդրուած է պատուել այս Համազգային մեծ տօնը
պատշաճաւոր Հանդէսներով և յաւերժացնել բա-
րենպատակ ձեռնարկութիւններով»:

Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միու-
թեան Ամերիկայի Շրջանակային Յանձնաժողովը,
որ Ս. Էջմիածնէն ընդունած էր յիշեալ Ծրագրին
մէջ օրինակը՝ փափաքեցաւ իրականացնել անով
թելադրուած գաղափարը, և Ամերիկեան մաս-
նաճիւղներուն գործակցութեամբ միայուն կոթող
մը կանգնել Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի յիշատա-
կին:

Եւ ըստ այնմ, խորհրդակցութիւններէ յետոյ,
որոշուեցաւ գոյացնել ՅՈՒՆԵՍԿՈՒԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ
մը, որ 50000 տոլարի Հասնի մինչև Հ. Բ. Ը.
Միութեան Տասնամեակին թուականը, 1916 Ապրիլ
15, և Միութեան կեդրոնական Վարչութեան ձեռ-
քովը յատկացուի Արհեստագործական Վարժարան
մը հիմնելու Հայաստանի մէջ, առաւելագոյն Տա-
րօն գաւառը: Արհեստագործական Հաստատու-
թեան մը գաղափարը նախընտրուեցաւ այն Հա-
մոզման վրայ թէ Հայրենիքի Հայ ժողովուրդը,
տնտեսական բուռն մրցումներու դէմ մաքառե-
լու և արտագաղթի աղէտին դէմ պաշտպանուելու
ճարուն. տեսնել վերջին կողքին մէջի երեսը

92
Բ-70

ՍԱՀԱԿ ԵՒ ՄԵՍՐՈՊ

ՀԱՅ ՄՏՔԻ ԼՈՒՍԱԿՈՐԻԶՆԵՐԸ

— Գ Ր Ե Ց —

Վ. Մ. ՔԻՒՐԲԵԱՆ

Գիւն 15 սկեր

Ամբողջ հասոյքը կը վերաբերի

ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅ ՅՈՒՆԵՍԿՈՒԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻՆ

K. KALAJIAN
286 EAST 28TH ST
NEW YORK CITY

K. KALAJIAN
286 EAST 20TH ST
NEW YORK CITY

ՀԱՅ ՄՏՔԻ ԼՈՒՍԱԽՈՐԻԶՆԵՐԸ

U.

Հայ ցեղը գործը տանենք Քրիստոսի առեւ-
ւադն մեց եօթը դար առջ Սարատի շուրջը
հաստատուած և յաջորդարար Ասորիստանի, Մա-
րաստանի և Պարսկաստանի գերիշխանութիւնց
ենթարկուած՝ Մակեդոնական արչուանքէն յի-
տոյ ցոյց կուտայ ձգտում մը դէպի Արեւմտեան
քաղաքակրթութիւնը։ Կարելի է բնութիւն Հայը
միակ Ասիացի ժողովուրդն է որ բան մը իւրա-
ցուցած ըլլայ Մեծն Աղեքսանդրի բանակներուն
հետ մինչև Բաղտրիոյ տափաստաններն ու Ինդո-

3543-89-

սի ափուռնքը սերմանուած Հելլենական գաղափարներէն :

Հայաստանի Արշակունի թագաւորները թէնցեղով Պարթև՝ ճանչցան Յունա-Հռոմէոս կանքաղաքակրթութեան, ինչպէս և քաղաքակրթութեան, գերազանցութիւնը :

Իրանի, այսինքն Պարսից գահակալները չէին կրնար հաղորդել որ իրենց գիրիչխանութեան ենթարկուած, և իրենց հետ ինամութեամբ կապուած ժողովուրդ մը, և սահմանակից երկիր մը որեւէ համակրանք կամ յարգանք տածէ Սիւսի մուսքընիւնը, որք իրենց դարաւոր մրցակիցն և ոսոխը եղած էին : Բնական է ուրեմն, որ Պարսկական շահերուն դէմ կենսական հարուած մը նկատուէր Քրիստոնէութեան պաշտօնապէս հաստատումը Հայաստանի մէջ : Այդ իրողութեամբ Հայերը առ յաւէտ կը խզէին իրենց բարոյական կապը Ասիական աշխարհէն, խառնուելու համար Եւրոպական ընտանիքին մէջ : Ուստի Պարսիկ քաղաքականութեան տեական ճիգն եղաւ՝ տկարացնել Հայ տարրը, և եթէ կարելի է՝ ջնջել : Այդ վտանգին դէմ Հայերը զօրաւոր և իրաւացի ակնկալութիւններ ունէին Արեւմուտքէն : Բայց դժբախտաբար յուսախարութիւն եղաւ իրենց բաժինը : Բիւզանդիոն որ այն ատենները Քրիստոնեայ աշխարհին ծանրութեան կիւղոնն էր, Հայաստանի նկատմամբ կը հետեւէր եսական քաղաքականութեան մը : առ հասարակ անտարբեր փնայ, ու երբեմն Հայոց իրաւունքներն իսկ իր

սեփական շահերուն համար զոհեց Պարսից, ու որ մըն ալ վերջապէս՝ անոնց հետ համաձայնութեամբ երկուքի բաժնեց ինքնօրէն Հայաստանը :

Ահա այսպէս՝ Չորրորդ դարու վերջին քառորդին մէջ՝ զժեղակ կացութեան մը մատնուած էր Հայութիւնը : Բիւզանդական կառավարութիւնն այս կամ այն պատշաճ կով դողբեցուցած էր Հայ թագաւորներու յաջորդութիւնը իր բաժնին մէջ, և Յոյն կառավարչի մը յանձնած էր երկիրը : միեւնոյն ատեն կը ջանար անգագալապէս Օրթոտոքսութեան մէջ ձուլելու Հայերը՝ թուլցնելով Հայ եկեղեցւոյ հեղինակութիւնը անոնց վրայ : Պարսկական բաժնին մէջ թէև Արշակունի հայ թագաւորներու գիծը կը շարունակուէր, և Հայ նախարարական ցեղերը պատկառելի ոյժ մը կը կազմէին՝ բայց հոն ալ ծանօթ կասկածներուն հետեանքով կը մշակուէր պետական որոշ ծրագիրը, որուն վախճանը պիտի ըլլար Քրիստոնէութեան ջնջումը Հայաստանի մէջ, և Զրադաշտականութեան բռնադատումը :

Ի՞նչ դիմադրութիւն կարելի էր այն ատեն : Գրիգոր Լուսաւորչի քարոզած հաւատքը և ներսէս Պարթևի հաստատած բարեկարգութիւնները պէտք եղածին չափ խոր և ամուր տրամա չունէին դեռ : Կային շատ մը նախարարներ որ Պարսից դուռը շնորհ գտնելու համար կը հակէին դէպի Զրադաշտականութիւն, և եղան թագաւորներ որ իրենց մոլութիւններուն անսանձ զոհա-

ցում գտնել տալու, և կամ եկեղեցւոյ հարստութիւնն ու հեղինակութիւնը սահմանափակելու համար՝ իրենք ալ յայտնապէս կը պայքարէին կաթողիկոսներուն դէմ:

Ահա այդ տագնապալից թուականին, մինչ ներսէն ու դրսէն թշնամիներ կը բազմանային, և մինչ քաղաքական ու եկեղեցական իշխանութիւնները միանգամայն ծանր վտանգի ենթարկուած էին՝ կարծես նախախնամական տնօրինութեամբ մը երևան եկան այն դէմքերն ու դէպքերը, որոնց ներդաշնակութիւնը ծնունդ տուաւ փրկարար երևոյթի մը, ինչպէս լուսաշող ճառագայթը թանձրակուտակ ամպերու մէջէն:

Բ.

Յազկերտ Ա.ի գահակալութիւնը խաղաղութեան շրջան մը կը բանար Հայաստանի համար, ահարկու և անողոր Շապուհ Բ.ի մահէն յետոյ: Երկրին քաղաքական ղեկը կը գտնուէր՝ իմաստուն և շինարար թագաւորի մը, Վառժապուհի ձեռքը. Հայրապետական աթոռին վրայ կը բազմէր Սահակ Պարթև, գիտւթեամբ օժտուած, շնորհքով լցուած ու եռանդով համակուած հոգեւորական մը: Ու միևնոյն պահուն քարերաստի՛ղ զուգադիպութեամբ, Հայ Ժողովրդի ծոցէն դուրս կուգար եզական անձնաւորութիւն մը, Մաշթոց, հոգեւորական անունովը՝ Մեսրոպ:

Տարոնի Հացեյաց գիւղէն Վարդանի զաւակ, այդ գործիչը, ներսէսի դպրոցներէն մէկուն մէջ

հա՛րարած էր հմտութեան առատ պաշար. ուսած էր Պարսկերէն, Ասորերէն, Յունարէն: Երիտասարդութեան օրերը զինուորական ծառայութեան մէջ անցընելէ յետոյ՝ մտած էր արքունի դիւանատուն, իրրե թարգման և քարտուղար: Բայց այդ մարդուն մէջ ուրիշ ձգտում մը կար՝ անիկս տարբեր կեանքի, տարբեր ասպարէզի կոչում ունէր. իր բուն տարրին մէջը չէր: Ու թողուց արքունի դիւանատունը, ինչպէս թողած էր զինուորական ասպարէզը, որոնք կրնային փառքի ու շահի աղբիւրներ ըլլալ իրեն, ու նուիրուեցաւ գաղափարական կեանքի. մտաւ եկեղեցական ծառայութեան:

Այդ պայմաններու մէջ՝ ինքնայայտ է որ Մեսրոպ հոգեւորական չէր դառնար ձգնաւորի մը հայեցողական խորհուրդներովը պարապելու — աղօթքով, ծովապահութեամբ և այլ կրաւորական առաքինութիւններով միայն գոհանալու համար, ոչ ալ իշխանական դիրք կամ նիւթական ճոխութիւն ձեռք բերելու համար: Նա մտաւորական մըն էր, և ա՛յն մթնոլորտին մէջ կը փնտէր իր գոհացումն ու վայելքը: Ու գիտենք որ այն ժամանակաշրջանին՝ մտաւորականութիւնը կը բոլորուէր եկեղեցիի շուրջը, ո՛չ թէ միայն Հայերու՝ այլ բոլոր Քրիստոնեայ ազգերու մէջ: Նոր Հռոմի կամ Բիզանդիոնի կայսրութիւնը որ Մեծն Կոստանդիանոսի օրով, 324 թուականին, Քրիստոնէութիւնը պաշտօնապէս ընդգրկած էր՝ սերտօրէն կը կապուէր եկեղեցիին հետ: Եկեղեցական-

ներն էին որ ի ձեռքն ունէին երկրին մտաւորական գանձերը և բարոյական ոյժերը, — գիտութիւն, մատենագրութիւն, դաստիարակութիւն, բարեգործութիւն: Եկեղեցականները բաժին ունէին օրէնսդրութեան մէջ, և դատարաններու առջև՝ ձայն: Անոնք շատ անգամ կը ցցուէին բռնաւորներու դէմ՝ անգործին ու աղքատին իրաւունքը պաշտպանելու:

Քարոզելու, ծառայելու, միութարիւն և լուսաւորելու բաղձանքը, — ահա՛ ինչ որ մղած էր Մեսրոպը հոգեւորական ասպարէզը: Ծիշդ 40 տարեկան էր այն ատեն (394): Այնչափ լուրջ՝ որչափ եռանդուն. այնչափ խոհական՝ որչափ գիտուն. իրական կեանքի մէջ մարդուած, աշխարհի դպրոցը տեսած, գործիչ ըլլալու պայմաններովը օժտուած:

Մեսրոպի գործունէութեան առաջին դաշտը եղաւ Գողթն գաւառը, ուր սկսաւ քարոզելու և ուսուցանելու, խումբ մը ուխտակիցներու ընկերութեամբ: Գողթնէն անցաւ ուրիշ կողմեր, ու տեսաւ որ արեւելեան և հիւսիսային լեռնագաւառներու մէջ դեռ թանձր խաւար մը կը տիրէ. հեթանոսութիւնը բազմաթիւ հետևորդներ ու պաշտպաններ ունի: Այդ այցելութիւններու և աշխատութիւններու նոր փորձառութիւնը Սեսրոպին ցոյց տուաւ այն բուն ցաւը՝ որմէ կը տառապէր և որուն դարմանին կը կալօտէր Հայ եկեղեցին:

Քրիստոնէութիւնը, նոյն իսկ առաքելական թուականներուն. Հայաստան մտած, և 303 թուականէն ի վեր երկրին պետական կրօնքը դարձած՝ ինչո՞ւ դանդաղ ընթացքով մը կը ծաւալէր ժողովրդական խաւերուն մէջ: Պատճառն այն էր որ ժողովուրդը և եկեղեցի իրարմէ օտար մնացած էին: Հովիւներն անկօրող էին գոհացում տալու իրենց հօտին: Աստուածաշունչի ընթերցութեանը, ժամասացութիւնները և երգեցողութիւնը օտար լեզուներով կը կատարուէին. — արեւմտեան Հայաստանի մէջ՝ Յունարէն, արեւելեանին մէջ՝ Ասորերէն: Եկեղեցական պաշտօնէից մէջ սակաւաթիւ էին Հայազգիները կամ Հայախօսները, և եթէ անոնք երբեմն Հայերէն թարգմանութիւններ և քարոզութիւններ ալ ընէին՝ արդիւնքը դոյզն էր, ունկնդիրներն իրենց մտքին մէջ չէին կրնար պահել ոչ մէկ բան, ոչ կէս բան, ոչ մէկ չնչին յիշատակ, և նշոյլ, ըստ Փաւստոս Բիւզանդացիին:

Մեսրոպ իր մտաւորականութիւնը հաղորդեց Սահակին, որ միանոյնը կ'ըզար վաղուց իսկ: Եկեղեցին վտանգի առջև էր. ու եկեղեցիին հետամուտ չալի Հայութիւնը: Պէտք էր որ ժողովուրդը իր սեփական բարբառը լսէր քարոզչին չրթունքէն, ու անո՛վ մը մնջէր իր աղօթքը: Եկեղեցիներու կամարներուն ներքէն արձագանգող շարականներն ու մաղթանքները չալիսի խօսէին Հայ սրտերու, ցորչափ անոնք կը հնչէին օտար, անհարազատ:

ի՞նչ ընել ուրեմն: Հայերէնի վերածել Աստուածաշունչն ու եկեղեցական մատենաները, ա՛յս էր անմիջական և հիմնական դարմանը:

Բայց Հայ լեզուն նշանագիր չունէր: Մինչև այն ատեն Հայաստանի մէջ գործածական նշանագիրներն էին՝ Պարսկականը, Յունականը և Ասորականը, որոց և ոչ մին կրնար ծառայել Հայերէնի արտաբերութեան: Ուրեմն հարկ էր յատուկ նշանագիր ստեղծել Հայ լեզուին համար:

Ու սկսան գործել այդ պատուական գործիչները, իրենց զօրավիգ ունենալով պատուական թագաւորը, Վռամշապուհը: Անոնք իմացած էին որ Հայկական հին նշանագիրներ պահուած կը մընան Եդեսիա, Դանիէլ անուն Ասորի եպիսկոպոսին մօտ: Ի՞նչ էին ատոնք. ե՞րբ և ի՞նչ պէս կը գործածուէին. իրօք Հայկական էին, կամ Փիւնիկեան, Ասորական — պատմութիւնը ոչ ոք բան չըսեր այդ մասին. միայն գիտենք որ այդ նշանագրերը մասնաւոր պատուիրակութեան մը ձեռքով Հայաստան բերուեցան, ու երկու տարուան բազմաշխատ փորձով՝ անրաւական և անգոհացուցիչ դատուեցան:

Կարելի չէր սակայն կասիլ դժուարութեանց առջև. պէտք էր գլուխ հանել գործը: Մեսրոպ ինքը արտասահման ելաւ այդ նպատակով, ընկերակցութեամբ մի քանի ուսումնասէն՝ երկտաւարդներու: Հայ պատմութեան մէջ նշանակելի օր մըն էր ատյակ: Դարերէ ի վեր Հայը կը ճամբորդէր տարաշխարհ. Հայ վաճառականներ ան-

պակաս էին Բաբելաստանի և Փիւնիկէի շահատաններէն. Հայ զօրագունդեր, Հոսմէական բանակին մէջ՝ արշաւած էին մինչև Գերմանիոյ լեռնաստանները և Կարքեդոնի աւազուտները. Հայ ռազմիկներ՝ մինչև իսկ սաղնոյդած էին Աղեքսանդրի բանակին՝ դէպի Հնդկաստան: Բայց առաջին անգամն էր որ Հայը հայրենիքէն կը յեկնէր բարձրագոյն նպատակի մը համար, մասնաւորական լայն ձեռք բերելու համար: Քաղաքակրթութեան սանդուխին վրայ հսկայական վերելք մըն էր ատկա, բարոյական մթնոլորտին մէջ հոյակապ խոյանք մը...:

Հայաստանի արեւմտեան և հարաւային սահմաններուն վրայ երկու ուսումնասէլայրեր կային այն ատեն — Սամոսատ և Եդեսիա. առաջինը Յունական, երկրորդն Ասորական: Մեսրոպ այս քաղաքներուն մէջ տեղաւորեց իր ուղեկից ուսանողները. և ինքը հետեցաւ բուն նպատակին: Կրիւն Վարդապետ, իր աշակերտներէն մին, կը պատմէ թէ ի՞նչ պէս կ'աշխատէր այդ անխոյժ, և անընկճելի գործիչը. ի՞նչ պէս կը վազէր ամեն կողմ. կը դիմէր ամեն մարդու, խորհուրդ մը լսելու, հնարք մը ձարելու. ի՞նչ պէս կը տքնէր, կը տաքնապէր, կ'աղօթէր, կուլար, կը հեծեծէր, և երկնային օգնութիւն կը հայցէր:

Այդ բոլորը ապարդիւն չմտացին. վարձատրուեցան վերջապէս: Մեսրոպ յաջողեցաւ ծանօթ նշանագրերուն վրայ աւելցնել 12 հատ ևս, 7ը ձայնաւոր՝ 5ը բաղաձայն, և Հռութ. նոս անուն

մասնագէտի մը օգնութեամբ զանոնք ձեռակերպեց, Յունական ալփապետին կարգով դասաւորեց և իւրաքանչիւրին առողջանութիւնը ճշգրեց։ Այս կերպով՝ Հայկական ալփապետը կազմուեցաւ 36 նշանագրերէ, որոնք լիակէս կը համապատասխանէին մայրենի լեզուին պէտքերուն և պայմաններուն։

Մարդ մը երբ այլամերժօրէն նուիրուի գաղափարի մը՝ անով կը վառուի ու կը յափշտակուի։ անի՛կա կ'ըլլայ ցերեկեայ խորհուրդներուն և գիշերուայ երազներուն առարկան։ Զարմանալի չէ ուրեմն եթէ պատմական աւանդութեան համեմատ՝ Հայկական նշանագրերու գիւտը արդիւնք է Մեսրոպի տեսիլքին, երկնային յայտնութեան մը, հրաշքի մը։

Հրա՛ջք, այս'։ Եւ ընդունինք որ Հայութեան այդ տագնապալի շրջանին մէջ իրօ՛ք հրաշք մըն էր այդ գիւտը, ինչ ձեռով ալ բացատրուի, — հրաշք մը, որուն կը պարտինք Հայ ազգին գոյութիւնն այսօր, 15 դար վերջ։

Դ.

Ինչ է ազգ ըսուածը։ Ինչ կը բովանդակէ այդ բացատրութիւնը։ Սովորական առումով՝ անի՛կա կը նշանակէ կազմակերպեալ հասարակութիւն մը որ կ'ապրի միեւնոյն քաղաքական կառավարութեան ներքեւ, որոշ աշխարհամասի մը մէջ, և կամ՝ ժողովուրդ մը որ ունի միեւնոյն լեզուն, կենցաղավարութիւնը, սովորոյթը, և որ կը ներ-

կայաց' է միեւնոյն Փիզիքական տիպը, կազմը, գոյնը ևն։ Իայց եթէ ազգ բառը լիովին սահմանելու համար այդ պայմանները բաւական եղած ըլլային՝ Հայը նոյն «ցած պիտի ըլլար գինք շրջապատող ցեղերէն մէկին կամ միւսին հետ, ինչպէս Թուրքին կամ Քուրդին, Պարսիկին կամ Վրացիին, Հունգարացիին կամ Լեհացիին։ Ուրեմն ո՛չ։ Ազգութիւնը էականին մէջ գործ չունի նիւթականի, Փիզիքականի հետ։ անի՛կա հաւաքական մարմինն է այն մարդկային սնհատներուն՝ որ կը ներկայացնեն միեւնոյն հոգեբանական երևոյթը, կը ձգտին դէպի միեւնոյն խառնուրդ, կը կրեն միեւնոյն ներշնչումը, որ մէկ խօսքով՝ կ'արտայայտեն միեւնոյն հոգին։ Հոգին է որ կը շինէ ազգութիւնը և այդ հոգին է որ միգամածային, անգայտ ու անորոշ գոյացութենէ մը կազմուեցաւ, ձեռակերպուեցաւ ու մանաւանդ ազնուացաւ Ոսկակ Մեսրոպի գործին շնորհիւ։ Հայաստանի անկախութիւնն ու ինքնավարութիւնը պիտի ջնջուէին, Հայութիւնը պիտի հալածուէր իր հայրենիքէն, ու վայրավատին պիտի տարտնչուէր ի ծագս աշխարհի, բայց Հայու հոգին պիտի մնա՛ր, պիտի ապրէ՛ր՝ դարուց ի դարս։

Եւ սակայն այդ մեծագործութիւնը, այդ հրաշքը չպիտի կրնար կատարուիլ առանց գերագոյն ազդակ' երու։ Նշանագրին ինքնին անգոր էր, անբաւական էր, արտագրելու այդչափ հոյակապ արգիւնք։ Անի՛կա գործիք մըն էր երկու մեծ

Ս. ՍՍ. 204

Ս. ՄԵՍՐՈՊ

վարպետներուն ձեռքը, որ պիտի դարձնէին Հայոթեան ճակատագիրը, իմաստնօրէն, ճարտարօրէն։ Այդ վարպետները կը գուշակէին մօտայեւ աղէտը և օրէ օր կը կերտէին, կը բարձրացնէին ամրակուռ թումբ մը, բարոյական թումբ, երկու հակընթաց ու ահեղաստատ հոսանքներու չէմ.— Սասանեան մոլեկրօնութեան և Յունական Նենգամտութեան։ Մինչ երանելի հայրապետ, մեծահմուտ Սահակ, օրհնեալ գրիչն ի ձեռին կը թարգմանէր անդու, սկսած Աստուածաշնչէն, զոր «Թարգմանութեանց թագուհի» կը կոչեն Եւրոպացի բանասէյներ, ու իր հայերէնագիտութեան ճօխ ու մեծասքանչ գանձը կը բանար ըստ իր հայ սերունդներուն առջև, անդին իր անխնայ գործակիցը Մեհրոպ, անդրանիկ առաքեալը մեր ազգային դաստիարակութեան, կը վազէր գիւղէ գիւղ, քաղաքէ քաղաք, գաւառէ գաւառ։ Վաղ արշաղատէն կանցնէր Գողթն, անկէ՝ յաջորդարար Վասպուրական, Սիւնիք, Արցախ, Գարդման, — այն լեռնային խաւ անկիւնները, որ բնակավայրն էին Հայաստանի ամէնէն յետամնաց ժողովուրդներուն, զորս կուրին որակած է «գաղանամիտ, վայրենի, ճիւղաբարոյ» ածականելով, ու ամեն տեղ կը քարուղէր, «Հայերէնախօս, հայերէնաբարբառ», կ'ուսուցանէր, դպրոցներ կը բանար և այդ ընդհանուր խանդավառութեան ներքև միեւնոյն հորդահոս աղբիւրէն մտաւորական յագուրդ կը գտնէին ամենքն անխտիր, գեղջուկ պատանին կը դասակցէր նախարարական

պայադ տներու, քուրմերու թռնորդին կը հաղորդակցէր Լուսաորչի տան ճեմերուն. հայուհին ալ կարողալ գրել կը սովորէր իր հօրն ու եղբորը հետ: Այսպէս է որ «Երանելի և ցանկալի աշխարհն Հայոց անպայման սքանչելի» եղաւ, ինչպէս կը վկայէ Կորին. այսպէս է որ մշուշներէն արտափայլեց Հայու հոգին. այսպէս է որ փրկուեցաւ Հայութիւնը:

Աշխարհի քաղաքակրթութեան տարեգրութեանց ամենագեղեցիկ գրուագներէն մին է Հայ մտքին այդ գործունէութիւնը՝ այնքան սուղ միջոցի, անհաւատարմութեն կարճ շրջանի մէջ: Այո՛, հազուադէպ երեւոյթ մըն է այնքան արագ ծլարձակումը, աճումը, փթթումը և փառաւորապէս արդիւնաւորումը լեզուի մը, ինչպէս եղաւ Հայերէնին: Յօդաթուրմ ծաղկեթուփերու պէս, արեւուն ճաճանչները անյազօրէն ծծելու պատրաստ, Հայ միտքը սիրովառ ու անձկայրեաց թափով մը դարձաւ դէպի գիտութեան լոյսը. Հայ տառերուն և մատենագրութեան շրնորհիւ խզուած էին անոր ոտնակապերը. անիկա այլևս պէտք չունէր խորթ ու վարձկան միջնորդներու. ազատուած էր ասորիքէնի «խաղտախուղտ կոշտութենէն» և յուժարէնի «ծեքածուռ ծեթեթէն»: Հորիզոնն այլ ևս ընդարձակուած էր անսահման. ժամանակ ու անջրպետ ջնջուած էին. Հայը պիտի կրնար ամրապէս զօդուիլ Հայուն հետ իր խորհուրդներովն ու զգացումներովը, և զանոնք ազահամապէս կտակել յաջորդ երունդնե-

րուն: Լեռներով ու գետերով, աւանդութիւններով ու գաւառաբարձաներով իրարմէ անջատուած ազգասոհմօրը պիտի միանայի այն զաղափարական կապով, որ գոյացած էր եկեղեցական մատենաներու ու կենդանի քարոզներու շնորհիւ:

Այս իրողութիւնները բաւական խսկ են ցոյց տալու թէ ինչպէս, տառերու գիւտին շնորհիւ, եկեղեցին եղաւ ո՛չ միայն ամրոց մը ազգային ինքնութեան, այլ և ջահ մը բարոյական լուսաւորութեան: Ասիական խաւարամած մթնոլորտին մէջ նոր միտքը ներկայացնող ոգին եղաւ անիկա, որ անողոք միահեծանութեան դէմ ազատական շունչը կը ծաւալէր, մահատիպ անշարժութեան դէմ յառաջդիմական խանդը կ'արձարծէր, ու վայրագ անզգայութեան սահարային մէջ՝ գթութեան և մարդասիրութեան կենսաւէտ աղբիւրը կը դառնար:

Հայ մատենագրութեան առաջին երախայրիքը այդ շրջանին մէջ, որ պատշաճօրէն «Ոսկեդար» կը կոչուի, մեծ մասամբ թարգմանութիւններ էին: Եւ այդ բանը ժամանակին բնական և լաւագոյն պահանջումն էր, որովհետեւ թարգմանութեանց միջոցաւ է որ Հայը պիտի ծանօթանար նախընթաց ու ժամանակակից խորհողներուն, ինչպէս են, եկեղեցականներէն՝ Բարսեղ Կեսարացին, Յովհան Ոսկեբերանը Գրիգոր Աստուածաբանը, Գրիգոր Նիւսացին, Սթանաս Աղեքսանդրացին, Կիւրեղ Երուսաղէմացին. ու աշխարհա-

կաններէն՝ Ասիատառէլը, Պղատոնը, Փիլոնը, Պոր-
փիւրը, Եւսերիոսը եւն.:

Այդ թարգմանութիւններն իսկ բաւական են
հաստատելու որ Հայը, թէ և Արեւելքցի, թէ և Պարս-
կական տէրութեան ճորտ ու դրացի պատրաս-
տական և ընդունակ էր իւրացնելու Արեւմտեան
գաղափարները: Ափսո՛ս սակայն որ վաղանցւել
պատենթութիւն մը միայն տրուած էր անոր. քա-
ղաքական տաքնապներ պիտի հասնէին շուտ, կա-
սեցնելու սկսուած սխրալի շարժումը: Ողորալի է
մանաւանդ տեսնել Բիւզանդական ոգիին իւրաքա-
նարար հնարքները: Այդ ոգիին հաւատարիմ՝
Անատոլիոս զօրավարը Սահակին ու Մեսրոպին
չէր թոյլատրեր Հայկական դպրոցներու բացումը
Արեւմտեան Հայաստան, ուր կ'ապաստանէին ա-
նոնք պահ մը: Յազկերտ Բ-ի գահակալութեան
հետ վերսկսող Հայահալած քաղաքականութենէն
նեղւելով:

Բարեբախտաբար Սահակ ու Մեսրոպ, երկուքն
ալ անձնապէս կշիռ ունէին, յարգանք ու համակ-
րանք կը վայելէին բարձր շրջանակներու մէջ
Յատ ապէս մայրաքաղաք զրկուած պատգամաւո-
րութիւնը, որուն գլուխն էր նոյն ինքն Մեսրոպ,
և որուն կ'ընկերանար Սահակի թոռը Վարդան
Մամիկոնեան, դիւանագիտութեան ու ճարտա-
րախօսութեան ապացոյցը տուաւ, ձեռք բերելով
փայլուն յաջողութիւն մը: Կայսրը, թէ ողորմաբար,
և խնամակալ Կայսրուհին Բուզգերիա ոչ միայն
արտօնեցին Հայերէն դպրութեանց ուսուցումը

Յունական բաժնին մէջ, այլ և տարւոյն մար-
քունի գանձէն նպաստ պարգեւեցին, ու Մեսրոպն
ու Վարդանը պատուեցին տիտղոսներով, առաջինն՝
Իրրև Ակումիս, երկրորդն՝ Իրրև Ասրաւնաս:

Նախախնամական շնորհ մըն էր ասիկա, որ
կու գար ի կատար հանելու հոգեւորական-մասւո-
րական միութեան դորձը Հայ եկեղեցւոյ հովա-
նիին ներքեւ, մինչ քաղաքականապէս բաժնւած
էր ազգը: Ո՛րչափ սուստ միասիրենք խնդիրը, ո՛ր-
չափ հետաքրքրուինք գտնելու բուն գաղտնիքը
այդ փրկարար գործին, այդ ճշմարիտ մեծագոր-
ծութեան՝ այնքան պիտի աճի մեր սքանչացումը
Սահակի և Մեսրոպի անձերուն նկատմամբ: Ո-
րովհետեւ մենք պիտի տեսնենք խնամեալ ծրագիր
մը՝ որուն կը հետեւէին անոնք լրջօրէն, անվհատ-
օրէն, հանոնաւոր ու սխտիմաւոր եղանակով մը,
գիտական մեթոտով մը, ինչպէս կ'ըսուի արդի
բացատրութեամբ:

Յաջողութիւնը մասնակի և երկրայեւի պիտի
ըլլար առանց այդ տեսակ ծրագրի, որչափ ալ
իղձ, եւանդ, ջանք ու զոհողութիւն դրուած ըլ-
լային: Ապացոյց՝ Սահակի հիմնական բարեկար-
գութիւնները որոնց նպատակն էր՝ որոշ օրէնք-
ներով պաշտպանել ազգին բարոյական-ընկերա-
կան շահերը: Եւ այժմ՝ Միաբանական Ուխտը, կամ
դպրոցը, 60 աշակերտներով, որ տառերու գիւ-
տէն առաջ իսկ կը պարապէին հելլենական և ա-
սորական դպրութեանց, և միւս կողմէ կը գոր-
ծէին ժողովրդին մէջ և զանոնք կը հրահանգէին

Առտուածաշնչի բերանացի թարգմանութիւններով: Այդ խմբին վրայ աւելցան յետոյ Հայկական զպրոցներու ընթացաւարտները, որոցմէ շատեր կատարելագործութեան համար զրկուեցան արտաւճման, մինչև Կ. Պոլիս ու Ադեքսանդրիա: Ահա այդ տարրերէն էր որ կազմուեցաւ Սահակ-Մեսրոպեան լէզէոնը, բաղկացած իբր 100 հոգիէ, որ ծառայեցին իբրև քարոզիչ, ուսուցիչ, վերժանող, թարգմանող և առաջնորդ: Այդ լէզէոնին նշանաւոր դէմքերէն են Յովսէփ Պաղնացի, Յովհան Եկեղեցացի, Ղևոնդ Երէց, Գրետ, Մանգակունի, Եղնիկ, Կորիւն, Եղիշէ, Մամբրէ և այլն:

2.

Մեր բազմեքախտ մշակները ճիշտ ժամանակին վառտակած ու սերմանած էին: Քաղաքական հորիզոնը սկսաւ մթաքնիլ, 15 տարուան անամպ պայծառութենէ յետոյ. մօտալուտ էր փոթորիկին պայթումը Հայաստանի վրայ: Ոչ ևս էր վրաւաճապուհ: Իրեն յաջորդող թագաւորները, մոլի ու կորովագուրկ, և նախարարներէն շատերը, անհեռատես ու կամակոր, գործիք դարձան Յազկերտ Բ.ի ձեռքը, անոր բռնական ու աններող քաղաքականութեան ծառայեցին: Ազգութեան նաւը յորձանուտ ալիքներէն ազատելու համար՝ վաղարշապատ հրախրուեցաւ Սահակ, որ 417 թրւականէն ի վեր Յունական Հայաստան կը գլուխուէր: Նախարարները դեռահասակ Արտաշէս Գ.ի

ցոփ ու շուայտ կեանքէն դառնացած՝ պահանջեցին անոր գահազրկութիւնը և անոր տեղ Պարսիկ կառավարիչի մը անուանումը: Սահակ բնագրով մացաւ այդ դաւադրութեան, իր «Հիւանդ ոչխար» նախընտրելով առողջ գազանէն, մանաւանդ անոր համար որ Արտաշէս վերջին շառաւիղն էր Արշակունի տան, և անոր անկումով պիտի ընդհատուէր Հայ թագաւորներու շարքը: Իբժարախտարար, նախարարներն անաստեցին Սահակին: Ծերունի Հայրապետը ամբաստանուեցաւ իբրև պետ Յունասկր կուսակցութեան, և թագաւորին հետ Տիգրան կոչուեցաւ: Հոն ալ իր համոզումներուն վրայ անդրդուելի՝ կալանաւոր պահուեցաւ, և հազիւ վեց տարիէն թողյուուութիւն ստացաւ վերադառնալու, իր պերճ լեզուին ու աննկուն հոգիին համար հիացում պատճառելով Պարսիկ արքունիաց մէջ:

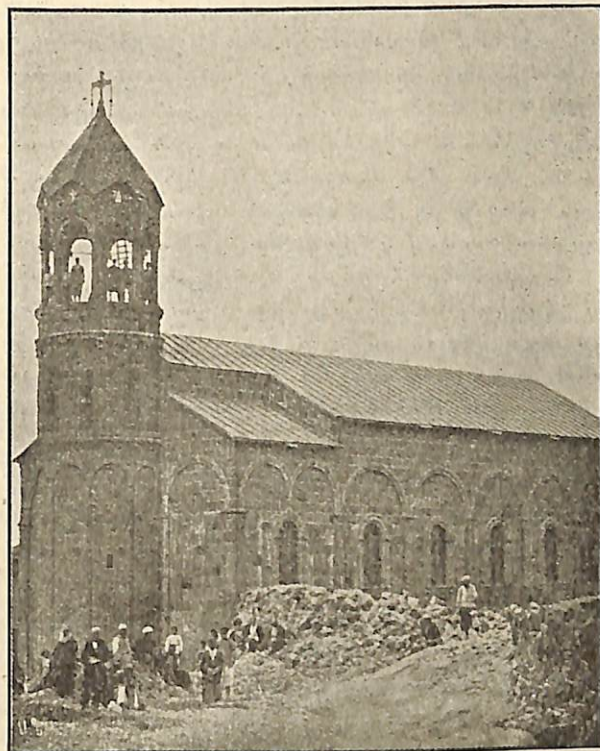
Սահակի վտարանդութեան պահուն Հայրապետական աթոռը պետական որոշմամբ յանձնուած էր Սուրմակին, բայց ասոր հեղինակութիւնը քաղաքական գործերու մէջ միայն զգալի էր: ազգին համար Սահակին էր հոգեւոր պետ, և այնպէս ալ ճանչցուեցաւ Պարսկաստանէ վերադարձին, մինչև իր վախճանումը, վեց տարի յետոյ, 90 տարեկան հասակին: Իրմէ վեց ամիս վերջ վախճանեցաւ իր անբաժան ընկերը Մեսրոպ, 85 տարեկան, որ այդ յուզումնալից շրջանին Վաղարշապատ մնացած էր իբրև Հայրապետական փոխանորդ, լաւ ևս՝ իբրև պահապան հրեշտակ, հսկե-

լու եկեղեցւոյ ու ազգի շահերուն :

Թէ Հինգերորդ դարու կիսուն , նշանադրեալու գիւտէն 46 տարի վերջ , Հայր Հոգեկան տիրութեան և մաւուրական նորութեան ո՛ր ստորճանին հասած էր՝ ակներե կը տեսնուէր այն գըրաւոր պատասխանին մէջ որ արուեստը Միհրան սեհին : Մազդեզականութիւնը Հայտըն գերութեամբ , անոր փառութիւնը պարզելէ յետոյ , օրուան եկեղեցակ շէնքեր , ամենքն ալ Սահակ-Մարտիրոսի մարդիկ , արձակ համարձակ ներկայացուցին ու ջատագովեցին Քրիստոսի վարդապետութիւնը , յայտարարելով միանգամայն որ « յայտ հաւատաց ոչ ոք կարէ խախտել զմեզ ոչ հրեշտակք և ոչ մարդիկ . ոչ սուր , ոչ հուր , ոչ ջուր , և ոչ ամենայն ինչ և են դառն հարուածք : . . . Ի քէն տանջանք և ի մէնջ յանձնուութիւնք . ուրքս և պարանոցք մեր » :

Ու ասանք սին խոսքեր չէին . ճարտասանական ձևեր չէին : Տարի մը չանցած 66,000 հոգի համախորուեցան Աւարայրի դաշտին մէջ , ճակատելու Յազկերտի բանակին դէմ , ու արիւնով կրնքելու ազգին ուխտագիրը :

Իրաւ է որ վերջին ժամանակներս , մեզմէ ոմանք կը փորձեն յանուն պատմական քննութեան , վէճի առարկայ ընելու , դժգոհելու , վարդանանց շարժումին արժէքը . կուզեն մէկ կողմէ փրկել Վասակի համբաւը՝ բաղադրական իմաստութեան չպարով , և միւս կողմէ նսեմացնել վարդանի լուսապսակը՝ տարապայման եռանդի մեղադրանքով :

Ս. Մեսրոպի հանգստարանը
ՕՇԱԿԱՆ

քով: Առանց վերլուծելու այդ տրամախոհութիւնը, որ նիւթէս չեղում մը պիտի ըլլար, պիտի ըսեմ որ եթէ ազատութիւնը նուիրական դատ մըն է, և եթէ անձնագոհութիւնը գերագոյն առաքինութիւն մըն է՝ Վարդան յաւէտ պիտի փայլի պատճառութեան մէջ իբրեւ ազգային ախոյեան և հերոս, իբրեւ մարմնացումը Սահակ-Մեսրոպեան շրջանի հոգիին: Պարսկական տէրութիւնը, գինուորական ուժով գերազանց, յաջողեցաւ գրաւելու Հայաստանի հողերը, բայց չկրցաւ նուաճել այդ հոգին, ու 30 տարուան փորձեթէ յետոյ՝ հարկադրուեցաւ սիրաշահելու Վազան Մամիկոնեանը, և նուարակի դաշնագրով կրօնքի բացարձակ ազատութիւն տուաւ, քաղաքական ինքնօրինութեան հետ միասին:

Սահակ և Մեսրոպ հեռացան յաւիտենապէս, բայց իրենց առաքելութիւնը գլուխ հանած էին յազթականօրէն:

Ծանօթութիւններ

* * Սահակի գերեզմանը կը գտնուի Մշոյ Մատնավ նքէն վեր, Տէրիք գիւղին մօտ, կիսաւէր եկեղեցւոյ մը պատին կցուած: Մեսրոպի գերեզմանը Օշակ ն գիւղի մէջ (Ռուսական Հայաստան), Գէորգ Դ. Կ. թողկոսի ձեռքով նորոգուած, ազգային ուխտատեղի մըն է:

* * Գերման գրականութեան համար՝ Հագարտարի ետքը տեղի ունեցաւ, ինչ որ Հայկականին համար եղած էր Սահակ-Մեսրոպեան թուականին: Լուտերի ձեռքով կատարուած Աստուածաշնչի թարգմանութիւնն էր որ, թէև վերին աստիճան պարզ, և մեր գրաբարին գեղեցկութենէն զուրկ, թէ՛ քաղաքական միութիւն յառաջ բերաւ, և թէ՛ ազնուացուց Գերման ժողովուրդը: Գերմաններն ալ Լուտերին կը պարտին ազգային կեանքի և գրականութեան պայմաններուն ամենէն էականը: Բայց Գերման լեզուն անձու մի ու ծաղկումը յոյժ գունդաղ եղան: Անոր դասական գրականութեան հիմնադիրները — Քլօբսթոք, Վիլանտ և Լէսկի, — երևան եկան ԺԸ դարու կիսուն, Լուտերէն 250 տարի ետքը:

Անգլիական գրականութեան ընթացքը աւելի արագ չեղաւ քան Գերմանականը: Անգլիոյ անգլիական առաքեալ Օգոստինոսի մահէն 300 տարի վերջ՝ Աստուածաշնչի մի քանի հատուածները թարգմանուած էին դեռ: Իսկ անոր ամբողջական առաջին թարգմանութիւնը տեղի ունեցաւ

դարեր վերջը, 1282ին, Ուիլիամի ձեռքով: Ֆլորանսերէնը, որ Նորմանտական նուաճումէն սկըսած, Անգլիոյ բարձր դասակարգերուն լեզուն եղած էր՝ ԺԳ. դարու կիսուն տեղի կուտար բնիկ բարբառին. բայց և այնպէս՝ դար մը պէտք եղաւ որ ծնունդ առնէր Զօսր մը, Անգլիական բանաստեղծութեան հայրը, (1340-1400), և անկէ ետքն ալ 200 տարի, որպէսզի լիապէս բարգաւաճէր Վերածնութեան (Renaissance) Անգլիերէնը:

ՀԱՅՈՑ ՄՏԱՒՈՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԻՒՆԸ
ՏԱՌԵՐՈՒ ԳԻՒՏԷՆ ԱՆՄԻՋՍՊԷՍ ՎԵՐՋ
Աշխարհաբարի վերածնած հին հեղինակի մը, անունն անծանօթ: (Հայր Աղիշանի «Հայապատում»-ին):

Մեծն Սահակի հրամանն քն իսկ՝ խոհեմ, խելացի, սրամիտ և փափկաձայն մանուկներ ժողուեցան և իւրաքանչիւր գաւառի մէջ դպրոցներ բացուելով՝ փութաջանութեամբ անոնց ուսում տրուիլ սկսաւ:

Ս. Գրիգորէն ի վեր հարիւր տասը տարի անցած էր երբ մեր ազգին գիրը դանւեցաւ: Այնչափ ատեն (մեր ազգը) օտարալեզու ճգեբու մէջ կը տատանէր. այդ պատճառով՝ աւելի՛ փութաջան եղան որ ամեն տեղ մանուկները չուտով վարժուին: Այդ աշակերտներէն վարժուող ընտրեցին, ամենէն ուշիմները, և ղրկեցին օտարալեզու և օտարացեղ երկիրներ, որպէսզի իմաս-

տութիւն և ճարտարաստութիւն սորվին, և թարգմանութիւններ ընեն: Ատոնցմէ էին Մեծն Մովսէս Խորենացին, և անոր եղբայր Մամբրէ, Դաւիթ Անյաղթը, և Նղիշ, Թովսէփ, Եղնակ, Արձան Աղան, Մուշէ, և ուրիշ շատեր, որ անոնց հետ ուղևորեցան Սղեքսանդրիա, Բիզանդիա, Աթէնք և ուրիշ երկիրներ, և ուրիշ ազգերու պէս սորվեցան իսկ փիլիսոփայութիւն: Որովհետեւ այն ատեն ամեն ազգի մէջ ուսման շատ նախանձաւորութիւն կար, և ուսումնասիրութիւնը աշխարհի մէջ ծաղկած էր՝ բոլոր մերիներն ալ կը գումարուէին, կը պատրաստուէին, կը կազմուէին, պաշար կ'առնէին, ուղևորութեան կ'ելլէին, երկար ճամբու դուրս կ'ընէին, ծովու վրայ թեւերով (առագաստներով) կը թռչէին, փայտաչէն ձիերու (նաւերու) վրայ կը հեծնէին, լայնակուրծք սանձեր (ղեկ) կը բռնէին, օգտատարած խարազաններ կը շարժէին, անհաստատ շարժուն դաշտերու (ծովու) վրայ կ'արշաւէին, մահր միշտ կեանքէն աւելի կ'ընտրէին, աներեւոյթ նպատակներու (իմաստասիրութեան) ետեւ կ'ընային:

Ու յետոյ՝ անոնց շատերը իրենց դարուն ու ժամանակին մէջ բարի գործերու նախաձեռնոր կը հանդիսանային, աշխատութեան և ջանքերու կը նուիրուէին, կը ժրաշարէին, կը տքնէին, կը հարցասիրէին, — սորվելով, կրթելով, վարժեցնելով, յոգնելով, և օգտակար ջանքերու, շահաւէտ գործերու պատրաստուելով: Ոմանք ձեռք

կը բերէին տառերուն գծադրութիւնը, և ոմանք կ'ամբարէին գիտութիւն, — թուարանականը, երաժշտականը, աստղարաշխականը, բերականականը, բանաստեղծականը — գործնականը և տեւական փիլիսոփայութիւնը, և անոնց մասերը որ թուով տասնհրկուք են:

Անոնք՝ ոմանց կը հասարէին գիտութեամբ, քան զոմանս աւելի րործր կ'երեւին, ոմանց՝ հիանալի կը թուէին, և ոմանց բաղձալի կ'ըլլային...: Ոմանց կարգը կը դասուէին քննութեամբ, զոմանս պատասխանի ալ արժան չէին սեպեր: Ընկերակիցներուն մօտ գովելի էին վարժապետներուն առջև՝ հաճելի հարցասէր, բանասէր, ուսումնասէր, ջանասէր, ժրասէր: Եւ այսպէս՝ կ'աշխատէին, կ'արխային, կը համարձակէին, կը զօրանային, կը հանդիսանային, պատրաստելով, դիցելով, ժողովելով, կապելով, բազմաթիւ գրքերու և իմաստութեան, ուսմանց ու մեծամեծ ու գթուարակիր բեռները բարդելով, չատերու փափաքելի, բաղձալի, ցանկալի, հեշտալի, սիրելի:

Եւ կուգային, կը հասնէին Հայոց աշխարհքը, մեծ ճոխութեամբ. հոգեւոր վաճառականները, եկեղեցին հարստացնողները, Սիօի մանկանց խորախուսիչները, բազմախումբ ժողովուրդները զորմացնողները, հռչակահանդէս տօնախմբութիւն զարդարողները, իրենց հետ ունենալով շահաւէտ ու արդիւնարբեր բեռներ, գեղեցիկ մարգարիտներ ու պատուական գոհարներ, — խրատականը, ատենականը, ներբողականը, և աստուածարանականը:

ՄԵՍՐՈՊԵԱՆ ՆՇԱՆԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ՁԵԻԸ

Մեսրոպեան նշանագիրները հետզհետէ ենթարկուած են երեք ձևափոխութեանց: Ասոնք կը կոչուին երկաթագիր, Բոլորագիր և Նօտր գիր: Մեսրոպի հնարածն կամ կատարելագործածն էր՝ երկաթագիր ըսուած ձևը, որ ութը հարիւր տարիէ աւելի գործածական մնաց: Երկաթագիր կոչուելուն պատճառն էր, կը կարծուի, երկաթէ գրչի գործածութիւնը այն ատեն, և կամ գրի մեղանիս՝ երկաթի թթուութիւնով (ժանգ) շինուիլը:

Ժամանակի ընթացքին մէջ՝ դիւրութեան համար երկաթագիր ձեւին վերի և վարի կողմերը շիտակ գրելու սովորութիւնն ընդհանրացած ըլլալուն՝ բուն երկաթագիրը վերջի վերջոյ գլխագրի տեղ անցաւ, և անոր տեղ Բոլորագիր ըսուած ձևը ծնունդ առաւ: Այս ձեւն է որ օրըստօրէ աւելի կանոնաւորուեցաւ և մեր ժամանակի տըպագրութեան սովորական գիրը դարձաւ:

Նօտարացի կամ Նօտր գիրը Բոլորագրին աւելի պարզ և դիւրին ձեւն է, որ մեր հիմակուան ձեռագրին հիմը կը կազմէ:

ԲԻՏԻՍԱՐԾԱՅԱՍԵՐԻԱՅԻՏՈՒՐ
 ԲՆ ԺԻԳ
 ՓՐԿԻՉՊԱԵԱ 20ԵՈՓՐԻՈՍ

Գրեցաւ զտաւապառարկա
 զորով որդիւնսդ առաւինի:
 Ի Ծովս Կայրոջ չմտի ի Ծա
 րաւ որով ինչ Կայրոջն ինչ
 ամասնիք չկարդայի: Եւ
 որով որդիսմ զանոց տոհմ
 Բաբայ որդիսն չլինի:
 Եւ ի Կայրոյ ամբողջ ժեռեա
 ւ զԵրազմուր լայ: Ինչպէս պա
 րտաբողոքի զաւրս:
 Եւ ի Երազմունեան զանոց
 անս կարդարող որդիսմ
 Զնաւս զանոց տոհմ զանոց
 Զան զան զանսմ զանսմ: Ի

[illegible]

K. KALAJIAN
286 EAST 28TH ST
NEW YORK CITY

ԱՄԵՐԻԿԱԶԱՅ ՅՈՐԺԵՆԿԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

h 3171.51.4

ՀԱՅ ՏՄԱԲԵՐՈՒ ԳԻՒՏԻ 1500 ԱՄԵԱԿԻՆ

47

ՀԱՅ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ 400 ԱՄԵԱԿԻՆ

ՏՆՄ փլուզումն ու

५

Մտորարեսը (ը խոստանաւ Հայկ. Բարեգ. Ընթիւ. Միտքեան Աւերիկայի Շրջանակային
Բանձնաւորոյի Գանձարէի հրահանին վնարեղ տղար, բռնականս միջեղ
1916 Ապրիլ 15:

(Usnruqruql)

(Zwugk)

164

ბრწყინი).

ԾԱՆՈԹ.- Շրջանակային Յանձնախումբի Գանձապահին հաղէն է,

Mr. G. T. Pushman, 16 S. Wabash Ave., Chicago, Ill.

Սիրելի Հերթոգոյ,

Կոչվեա Ս. Սահակի եւ Ս. Մեսրոպի նկատմամբ
գործնականօրէն արտայայտել սերդ ու երախտագիտութիւ-
նը:

ԲԱՃԻՆ ՄԸ ՈՒՆԵՑԻՐ ԱՅՍ ԹՈՐԵԼԵՆԱԿԱՆ

ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻՆ ՄԷՋ

Անոր նկատմամբ է՝ Հայ մեքի այդ անմահ շուսառ-
րիչներուն յիշատակը փառաւորել և որ հաստատութեանը
մը, որ հայրենիքի զարգացմանն ու քաղաքականը նը-
ստահ:

Կ'արժէ որ սիրայօժար մասնակցիս այս գեղեցիկ
ու շինարար ձեռնարկին: Համեմատել գործակցութիւնը
ազգի մը կենսական ոյժն է. անիկա հրաշքներ կրնայ
արտադրել:

Նուերդ, ինչ քանակով ալ ըլլայ, գնահատելի է:
Յանձնառութեանը գումարը կրնաս վճարել երեք տար-
ւան մէջ, երեք հաւասար մասերով, բռնականաւ սկսած:

Այս թերթը փոքուր, ետեւի կողմը գրե ինչ որ հարկ
է, ու Հ. Բ. Ը. Միութեան տեղւոյ Մասնաժողովին
յանձնէ: Եթէ հոդ Մասնաժողով չկայ՝ Ամերիկ. Շրջ.
Յանձնաժողովի Գանձապահին դրկէ:

Համար՝ մասնաւորապէս կը կարօտի գործնական
գիտութիւններու, այսինքն արդիական դու-
թեամբ բարեփոխուած արհեստական և ճարտա-
րային զբաղումներու:

Յորեկեանկան Հիմնադրամին ստորագրու-
թեանց տոմարը բացուած հոգակու եցաւ 1913 Հոկ-
տեմբեր 26ի իրիկունը, Պօսթոնի Մասնաճիւղին
կողմէ կազմակերպուած հանդէսին մէջ, Franklin
Union սրահը, և յանձնառութիւններու գումարը
չուտով հասաւ 2300 տոլարի:

Շրջանակային Յանձնաժողովը, ձեռնարկին
այս անդրանիկ յաջողութենէն քաջաբերուած և
կեդր. վարչական ժողովին շնորհաւորական զը-
րութիւններէն ոգեւորուած՝ կը շարունակէ իր ջան-
քերը նպատակին իրագործման համար, իրեն զօ-
րավիգ ունենալով Ամերիկայի Հայ հասարակու-
թեան սիրայօժար աջակցութիւնը:

Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ

ՇՐՋԱՆԱԿԱՅԻՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

Վեր. Կ. Մ. ՄԱՆԱՎԵԱՆ, Ուսար, Ասեմապետ
Տիար Վ. Մ. ԲԻԻՐԲՃԵԱՆ Պօսթոն, Ասեմապետ
(Vahan Kurkjian

141 Milk St., Boston, Mass.)

Տիար Կ. ՓՈՒՇՄԱՆԵԱՆ, Շիքագօ, Գանձապահ
(G. T. Pushman

16 South Wabash Ave., Chicago, Ill.)

Վեր. Խ. Կ. ՊԷՆԷԷԱՆ, Նիւ Եօք, Խորհրդակալ

Տիար Կ. Յ. ԳԱՐԱԿԻԻԼԵԱՆ, Պօսթոն

Տիար Գ. Մ. ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ, »

Տիար Ա. Պ. ՍԷԼԵԱՆ, »

Ս. ԷԶՄԻԱԾԻՆ

Հայաստանի Ազգային գրադարան

NL0421586

16957.